

יחנן, אמר ליה רבי יוחנן, מאי טעמא לא תימא ליה לא תלמד דין זה מהא דכתיב בשיר השירים 'אני חומה ושדי כמגדלות'.⁽⁶⁶⁾

ומפרש רבי יוחנן את הפסוק, 'אני חומה' זו תורה שמגינה על לומדיה כחומה המגינה על העיר⁽⁶⁷⁾, 'ושדי כמגדלות'.

אלו תלמידי חכמים, המניקים אנשים א-ח אחרים, כמו היניקה מהשדיים.⁽¹⁾ ומפסוק זה נלמד שתלמידי חכמים אינם צריכים חומה.

ותמהה הגמרא: וריש לקיש, מדוע הוא לא למד מפסוק זה שתלמידי חכמים אינם צריכים שמירה!?

ומתרצת הגמרא: ריש לקיש סבר לה פירוש אחר בפסוק, כדרש רבא:

'אני חומה', זו כנסת ישראל, הגודרים עצמם

אילימא לצדיקים שעליהם מדובר בפסוק הקודם⁽⁶⁵⁾, ועל זה כתוב בפסוק 'מחול ירבון' כלומר דנפיש מחלא שהצדיקים רבים מגרגרי החול, הלא זה לא יתכן, דהשתא כולהו ישראל כתיב בהו רק 'כחול אשר על שפת הים' ולא נאמר שהם רבים מהחול, אם כן לא יתכן דצדיקים עצמם מחול ירבון?

אלא הכי קאמר, אספרם למעשיהם של צדיקים ומעשיהם כה רבים עד כי מחול ירבון. הרי שמעשיהם של צדיקים נמשלו לחול, ויש ללמוד קל וחומר, ומה חול שמועט ממעשיהם של צדיקים, מגין על הים שלא ישטוף את העולם, כמו שנאמר [בירמיה פרק ח'] 'אשר שמתי חול גבול לים', אם כן מעשיהם של צדיקים שהם מרובים מן החול, לא כל שכן שמגנינים עליהם. ומכאן למד ריש לקיש דרבנן אינם צריכים שמירה!

כי אתא כאשר בא ריש לקיש לקמיה דרבי

עניותן נפטרו אלא מפני תורתן'. וכן כתב בשו"ת הרא"ש [כלל ט"ו ח'], וכן הוא בפסקי הרא"ש כאן.
65. על פי תוס', ע"ש.

66. וביאר הרש"ש, דהסיבה שעדיף ללמוד מפסוק זה, יותר מאשר מהפסוק 'אספרם כחול ירבון', כי מפסוק זה משמע שהתורה לבדה היא השומרת, ואף מי שאינו מפורסם במעשיו הטובים התורה שומרת עליו, [ובלבד שלא יזלזל בעושי מצוות, וכמו שכתב הרמ"ה באות פ"ב דתלמיד חכם המזלזל במצוות ואין יראת שמים על פניו הרי הוא כקלים שבציבור, והן הן שפורענות בשבילם], מה שאין כן בפסוק שהביא ריש לקיש משמע שהמעשים טובים שעושים הם

67. על פי רבינו גרשום.

1. על פי רש"י פסחים פז א. וכן פירש הרמ"ה כאן. ורבינו גרשום כאן פירש, שלומדים זה מזה כתינוק היונק משדי אמו.

כחומה מלהטמע בין הגויים.

‘ושרי כמגדלות’, אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.

רב נחמן בר רב חסדא, רמא כרגא, הטיל מס גולגולת⁽²⁾ גם ארבנן.

אמר ליה רב נחמן בר יצחק: עברת אדאורייתא, ואדנביאי, ואדכתובי. על מה שנאמר בתורה ובנביאים ובכתובים.

ומפרשת הגמרא את הפסוקים שמהם יש ללמוד כי תלמידי חכמים אינם צריכים שמירה.

אדאורייתא, דכתיב בפרשת וזאת הברכה, ‘אף חובב עמים כל קדושי בידך’, ומפרשת הגמרא את הפסוק:

אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, אפילו בשעה שאתה כביכול מחבב

מראה חיבה לעמים, ומשליט אותם על עם ישראל, גם אז, כל קדושי של עם ישראל, אלו התלמידי חכמים, הם יהיו בידך, ואתה תשמרם. ומכאן, שתלמידי חכמים אינם צריכים שמירה!⁽³⁾

עתה מפרשת הגמרא את המשך הפסוק —

‘והם תוכו לרגלך’

תני רב יוסף, אלו תלמידי חכמים שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה⁽⁴⁾. ומטרתם היא כמו שמבואר בהמשך הפסוק, ‘ישא מדברותיך’, ‘ישא וליתן בדבורותיו של מקום⁽⁵⁾.’

ועתה מפרשת הגמרא היכן מבואר בדברי הנביאים שתלמידי חכמים אינם צריכים שמירה.

אדנביאי — דכתיב [הושע ח]: ‘גם כי יתנו כגוים, עתה אקבצם, ויחלו מעט ממשא מלך

מלכויות כלל. כי ה' יתברך אף בשעה שהוא חבב עמים ונתן להם את ישראל להשתעבד בהם, אבל את התלמידי חכמים לא נתן בידם כלל, כי התורה הוא חרות במלכויות, וכמו ששינונו בפרק שישי במסכת אבות, ‘אל תקרי חרות על הלוחות אלא חירות.’

4. ופירש המהרש"א שמכאן הוכיחה הגמרא שתלמידי חכמים פטורים ממס, שהרי כיון שהם מכתתים רגליהם ממקום למקום ואינם מתעכבים בעיר, אין הם כאנשי העיר.

5. רש"י בחומש הביא את דרשת הגמרא כאן על תחילת הפסוק ‘אף חבב עמים כל קדושי בידך’, אבל את המשך הפסוק פירש באופן אחר מהמדרש עי"ש. ובאמת שלפי דרשת הגמרא

2. על פי רבינו גרשום, וכן פירש רש"י בבבא מציעא עג ב, וכן פירש הרמ"ה לקמן [אות פ"ב]. ומכאן הוכיח הרמ"ה שגם מס פרטי הנגבה מכל אדם, אין תלמידי חכמים צריכים לשלמו, אלא הציבור צריך לשלם עבורם מס זה. ועי' לעיל ז ב הערה 64. אבל מדברי המאירי משמע שהוא מס אחר ואינו מס גולגולת, וכן צריכים לפרש לפי כל הראשונים הסוברים שתלמידי חכמים חייבים במס פרטי המוטל על ידי המלך על כל אחד ואחד.

3. כך הוא פשוט ביאור הגמרא, אבל המהרש"א פירש באופן מחודש דהראיה היא מהמשך הפסוק עי' בהערה הבאה.

ובמהר"ל הוסיף ביאור, דבפסוק זה מבואר שכאילו אין על התלמידי חכמים שעבוד

וּשְׂרִיבִים'. ומפרשת הגמרא את הפסוק —

אמר עולא, פסוק זה בלשון ארמית נאמר, והמילה 'יתנו' הכתובה בפסוק, היא מלשון למידה⁽⁶⁾, וכך מתפרש הפסוק —

גם כי יתנו' — אי תנו כולוהו, אם כל עם ישראל ילמדו תורה, אזי עתה אקבצם. בקרוב אני אגאל אותם.

ואם רק מעט מהם ילמדו תורה, אותם מעט יחלו, יהיו בטלים⁽⁷⁾ ממשא מעול המיסים שמטילים המלך והשרים.

עתה מפרשת הגמרא היכן מבואר בכתובים שתלמידי חכמים אינם צריכים שמירה.

אדכתובי — דכתיב בעזרא, שדריוש צוה את מושל עבר הנהר, על הכהנים והלויים והמשוררים והשוערים, וכן על הנתינים שהיו חוטבי העצים ושואבי המים למזבח וכל עובדי בית המקדש⁽⁸⁾, 'מנדה בלו וחקך, לא שליט למרמא עליהם'.

ומפרשת הגמרא את הפסוק:

ואמר רב יהודה: 'מנדה', זו מנת מס שמטיל המלך על תושבי המדינה.

'בלו', זו כסף גולגלתא. מס גולגולת.

וְהַלֵּךְ, זו ארנונא. שחייבים בני המדינה לתת עשירית מתבואותיהם ומבהמותיהם מידי שנה⁽⁹⁾. וצויה דריוש את המושל, כי את אותם מיסים 'לא שליט למרמא עליהם', אין להטיל על אנשי כנסת הגדולה שהיו עסוקים בבנין המקדש. ומכאן יש ללמוד שגם מי שעוסק בתורה אין להטיל עליו מס⁽¹⁰⁾.

רב פפא, רמא הטיל הוצאות כריא חדתא, כריית בורות חדשים עבור מי השתיה של העיר⁽¹¹⁾ גם איתמי על יתומים קטנים.

אמר ליה רב שישא בריה דרב אידי לרב פפא, כיצד אתה מטיל הוצאות אלו על

ציוי זה על אנשי כנסת הגדולה, וכן פירש המאירי, וצע"ג מהפסוק שם, ועי' רש"ש שהקשה כן.

9. על פי רש"י. והתוס' פירשו שהכונה לארוחת דורון, שעל בני העיר להביא לשלטון העובר מעיר לעיר. וכן הביא רש"י בפירוש אחד בסנהדרין כו א. ורבינו גרשום פירש שארנונא היא מס קרקע.

10. על פי תוס'. ועי' היטב לעיל הערה 8.

11. על פי רש"י, אך רבינו גרשום והרמ"ה פירשו, חפירת נהר למשוך ממנו מים לשדות במקום חדש.

כאן, צ"ב כיצד המשך הפסוק דוהם תכו לרגלך' מתפרש כהמשך לתחילתו לפי מה שדרשו כאן.

ובתורת חים כתב, דמה שהביאו כאן את דרשת רב יוסף על המשך הפסוק, הוא כדי להוכיח שפסוק זה נאמר על תלמידי חכמים.

6. שהמשנה בלשון ארמי נקרא מתניתא — רמ"ה, ועי"ש עוד.

7. מלשון לא יחל דברו, ובתרגום שם 'לא בטל', ועי' רש"י.

8. על פי הפסוק שם, ועל פי זה פירשו התוס' דהראיה מכאן היא, דכמו שאין להטיל מס על עוסקי מלאכת המקדש, כן אין להטיל מס על לומדי תורה. אבל רש"י כאן פירש דדריוש צוה

נטירותא, אינם צריכים שמירה.

וכן **הכל** חייבים להשתתף בהוצאות שמוציאים בני העיר **לכריא פתיא** (14) לחפירת בור כדי לשתות ממנו מים, **ןאפילו מרבנן** שהרי גם הם צריכים למים. אך **ולא אמרן** שרבנן חייבים להשתתף **אלא דלא נפקי באכלוזא**, (15) שלא יוצאים בני העיר עצמם לחפור את הבורות, **אבל נפקי באכלוזא**, אם בני העיר עצמם יוצאים לחפור את הבורות, **אזי רבנן לאו בני מיפק באכלוזא נינהו**. אין זה מכבודם של רבנן לצאת ולחפור בורות, ופטורים הם מחובה זו. (16)

והגמרא מביאה עתה מעשה, שבו מבואר כי אין פורענות באה לעולם אלא מחמת עמי הארץ.

יתומים? **ודילמא** הלא אפשר **דלא מידויל** שלא ימצאו בבורות מים, ונמצא שהפסדת את היתומים בחנם, ואף אם ימחלו לא תועיל מחילתם משום שקטנים אינם בני מחילה. (12)

אמר ליה רב פפא, **מישקל שקילנא מנייהו**, אני נוטל את הכסף מהיתומים, **ואי מידויל** ימצאו מים, הרי **מידויל**, ונמצא שנכון היה לגבות מהיתומים כסף. **ואי לא** ימצאו מים בבור, **מהדרנא לה ניהלייהו**. אני אשיב את הכסף ליתומים.

אמר רב יהודה: הכל חייבים להשתתף בהוצאות שמוציאים בני העיר **לאגלי גפא**, (13) להציב דלתות בשערי חומות העיר, **ואפילו מיתמי**. **אבל רבנן** אינם צריכים להשתתף בהוצאות, משום שרבנן **לא צריכי**

שעושין פני פינת העיר. ויתכן שזוהי גם כונת רש"י.

14. ועל שם הכלי המונח שם בבור תמיד לשתות בו עוברי דרכים קורוהו פתיא — רש"י. וכן פירש רבינו גרשום. והתוס' פירשו ד'כריא פתיא' הוא להסיר גבשושית מרחוב העיר. וכן פירש הרמ"ה שהוא תיקון רחובות העיר.

15. מרש"י כאן משמע, שפירש 'אכלוזא' לשון הכרזה, 'שאין הן עצמן יוצאין בהכרזה לחפור אלא שוכרים פועלים', וצ"ב כונתו. אך מרש"י בבא מציעא דף קח א נראה, שאכלוזא הוא מלשון אוכלוסין, שהיו כל האוכלוסין יוצאים לחפור בורות.

16. וכן אינם צריכים לשכור אחרים במקומם. נמוקי יוסף.

12. ובשלמא מגדולים, אפשר ליטול כסף אף שיתכן שלא ימצאו מים, שמכל מקום כיון שהסבירות היא שימצאו מים הרי זה מתקנת העיר לחפור ולחפש מים, ובני העיר צריכים להשתתף בהוצאות תקנת העיר. אבל קטנים אינם בני חיוב, ואין לחייבם בהוצאות העיר אלא על מה שהם נהנים ממנו, ואם לא ימצאו מים לא יהנו היתומים מכספם, ועי' יד רמ"ה שפירש על דרך זה אלא שהוא פירש שם דהוא מדין זכין לאדם שלא בפניו עי"ש וכונתו צ"ב, ועי' בשיעורי רבי שמואל אות קע"ט. אך התוס' ישנים פירש, דשאר בני העיר מוחלים אם לא נמצא מים, אבל יתומים אינם בני מחילה.

13. אגלי — דלתות. גפא — סתימה. על פי רש"י, עי"ש. וברבינו גרשום פירש, שעושין מחיצה או גדר סמוך לחומת העיר מבחוץ כדי להגן על החומה, ועל שם כך קרוי 'אגלי גפא' לשון הגפת דלתות, כלומר לנעול שערים

הקדוש ברוך הוא את הכלב וכשם שמפרנס את העורב.

ורבי יונתן בחר לומר דוקא 'ככלב וכעורב', משום שמצינו רחמים מיוחדים שריחם הקדוש ברוך הוא על בריות אלו. כי הכלב אינו מוצא הרבה מזון, ולכן טבע הקדוש ברוך הוא בטבעו שהאוכל שוהה במעיו שלשה ימים ואינו מתעכל, ועל ידי זה נשאר הכלב שבע. וכן חס הקדוש ברוך הוא על העורב, כי העורב אכזרי על בניו ואינו מאכילם, והקדוש ברוך הוא מזמין להם יתושים מתוך צואתם, ואוכלים.⁽²¹⁾

ורבי קיבל את טענותיו, ופרנסיה, נתן לו מהתבואה.

רבי פתח את אוצרות התבואה שלו בשני בצורת לפרנס את העניים⁽¹⁷⁾. אמר, יכנסו ליטול תבואה בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי גמרא,⁽¹⁸⁾ בעלי הלכה,⁽¹⁹⁾ בעלי הגדה. אבל עמי הארץ אל יכנסו⁽²⁰⁾.

דחק רבי יונתן בן עמרם ונכנס, ורבי לא הכיר שזהו רבי יונתן. אמר לו רבי יונתן לרבי, רבי פרנסני.

אמר לו רבי, בני האם קרית? אמר לו, לאו. אם כן שמא שנית? אמר ליה, לאו. אמר לו רבי, אם כן, שלא קרית ולא שנית, במה, מחמת איזה זכות אפרנסך?

אמר ליה רבי יונתן, פרנסני כשם שמפרנס

17. על פי רבינו גרשום.

18. כתב הרש"ש, מכאן משמע שאפשר שיהיו בעלי משנה או בעלי גמרא ולא בעלי מקרא, 'ודלא כאותם ששופכין בוז על מקצת גדולי זמנינו בש"ס ופוסקים ואין להם יד כל כך במקרא'.

19. פירש הרש"ש, שהכונה לאותם ששונים הלכות פסוקות, כמו פסקי הרמב"ם ושולחן ערוך, כי גם בימיהם אולי היה פסקי הלכות המורם מהמשניות ומהבריתות.

20. דברי הגמרא קשים, שהלא אף עניי הגויים מצוה לפרנסם [גיטין סא א], ומדוע לא פרנס רבי עניי ארץ ישראל. והבית יוסף ביורה דעה סימן רנ"א הביא בשם הריטב"א, דמסתבר שלא היה לרבי מספיק גם לתלמידי חכמים וגם לעמי הארץ, אך אם היה לו מספיק חייב להחיות גם עמי הארץ. וכן פסק בשולחן ערוך סימן רנ"ב סעיף י"א 'רבי שהיה מצטער שנתן פתו לעם

הארץ משום שהווי שני בצורת, ומה שהיה אוכל עם הארץ יחסר לתלמיד חכם, הא לאו הכי חייב להחיותו, אבל אם בא לפנינו מת ברעב חייב להחיותו אף על פי שהוא ספק אם יחסר לתלמיד חכם אחר כך'.

והריטב"א כתב, דמה שאמר רבי עמי הארץ לא יכנסו, הוא משום דאמינן בברכות [לג א] 'כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו, שנאמר כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמהו עושהו, ולפי שהפורענות באה בשבילם', [והוסיף שם הריטב"א שאין הדברים אמורים אלא אם עם הארץ יכול למצא במקומות אחרים אוכל, אבל אם לא כן מצוה להחיותו]. וכן דעת הרמ"ה שאם יש לו חייב לפרנס עמי הארץ, אלא שהרמ"ה הוסיף בזה שכל זה הוא דווקא עם הארץ שאף על פי שאינו במקרא ואינו במשנה, אבל מכל מקום ישנו בדרך ארץ ובמצוות, אבל אם אינו בדרך ארץ ובמצוות אסור לפרנסו, ע"ש.

21. על פי רש"י ותוס', וכמו שדרשו בשבת קנה

רבי לטעמיה לשיטתו, דאמר רבי, אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ! שהרי כך אמר רבי בההוא מעשה, שנגנב נזר המלך, (23) ואת דמי כלילא הכסף לעשית עטרה חדשה דשדו אטבריא, הטילו על אנשי טבריה. אתו אנשי טבריה לקמיה דרבי ואמרו ליה, ליתבו רבנן בהדן. רוצים אנו שגם התלמידי חכמים ישתתפו עמנו בתשלום העטרה למלך. אמר להו רבי, לא! אין התלמידי חכמים צריכים להשתתף בתשלום מיסים. אמרו ליה אם כן ערוקינן, אנו נברח מן העיר [אמר להו] רבי, ערוקו! יכולים אתם לברוח (24). ואכן ערקו פלגיהון מחצית מאנשי העיר ברחו.

לאחר שברחו חצי מאנשי העיר, דליוה פלגא, מחל המלך על חצי מכסף העטרה. (25)

אתו הנהו פלגא, באו החצי שנשארו בעיר קמי דרבי, אמרו ליה, ליתבו רבנן בהדן.

בתר דנפק לאחר שיצא רבי יונתן, יתיב רבי וקא מצטער. ואמר, אוי לי שנתתי מפתי לעם הארץ! שהרי רבי לא הכיר שזהו רבי יונתן.

אמר לפניו רבי שמעון בר רבי, שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא, שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה מימיו, (22) ולכן לא אמר לך שהוא רבי יונתן.

ברקו, ואשכח. ונמצא שאכן היה זה רבי יונתן.

אמר רבי: אם כן, יבנסו הכל ליטול תבואה, ואף עמי הארץ, כי שמא יש בהם תלמידי חכמים שאינם רוצים ליהנות מכבוד התורה.

עתה הגמרא מפרשת, מדוע לא הניח רבי לעמי הארץ ליטול מהתבואה.

הכתר. ובמרדכי פירש שהם היו שומרים את הכתר שהמלך הפקידו בידם, ואמר להם הואיל ופשעתם בה עליכם מוטל לתקן לי כתר אחר. ובהגהות שם הקשה מתשובות מהר"ם שהביא המרדכי בכבא קמא דשם מבואר שהיה זה עלילה בלבד. ותירץ שם דכיון דשומר חנם פטור מגניבה, אם כן לא היו חייבים להעמיד למלך עטרה אחרת, ונמצא דמה שהמלך דרש מהם את העטרה בעלילה דרש, ועיי"ש עוד.

24. צריך עיון, כיצד התיר להם רבי לברוח, והלא בזה נופל נטל המס שהיו צריכים לשלם על שאר בני העיר הנותרים. אלא שגוף דבר זה אם מותר לברוח מן המס או לא, נחלקו בזה ראשונים, ויבואר כל זה להלן בהערה הבאה.

25. על פי רש"י. והקשה המרדכי בשם רבינו תם

ב על הפסוק 'יודע צדיק דין דלים'. וזהו פירוש הפסוק 'לבני עורב אשר יקראו'. והתוס' הוסיפו שגם רחמי הקדוש ברוך הוא על הכלב מרומזים בפסוק זה, משום שנאמר בתחילת הפסוק 'נותן לבהמה לחמה' ו'בהמה' הוא בגימטריה 'כלב'. וכתב היד רמ"ה דרבי יונתן לא פירש לרבי דזוהי כוונתו, שהרי אמר לו שלא קרא ולא שנה, אלא שהוא אמר לו פרנסני כאילו הייתי בעל חי. ולפי שרבי יונתן היה גברא רבא, לכן יש לפרש מדוע בכל זאת אמר 'כלב ועורב'.

22. מכאן הוכיח הרמב"ם בפירושו לאבות [פרק ד' משנה ה'] שאסור להנות מכבוד תורה.

23. על פי פירוש הערוך שהובא במסורת הש"ס אות ח, ועיי"ש עוד שכתב דכיון דפשעו היהודים בשמירת העיר לכן הטיל עליהם המלך את דמי

רוצים אנו שגם תלמידי חכמים ישתתפו
עמנו בתשלום חצי העטרה.

אמר להו, לא! אין התלמידי חכמים צריכים
להשתתף בתשלום. אמרו לו אם כן **ערוקינן**
אנו נברח מן העיר, אמר להם רבי **ערוקו!**
יכולים אתם לברוח, ואכן **ערוקו בולחו** ברחו
כולם מן העיר, **ופש** ונשאר בעיר רק **ההוא**
כובס. וכשראו משרתי המלך שלא נשאר
בעיר אלא הכובס, **שדיוה אכובס**. הטילו את
כל הוצאות העטרה על הכובס⁽²⁶⁾.

ערק ברח הכובס. ומיד **פקע כלילא**. בטל
המס לעטרת המלך.

אמר רבי, ראיתם שאין פורענות בא לעולם
אלא בשביל עמי הארץ, כי כשעזבו כל עמי
הארץ, אז בטל המס.⁽²⁷⁾

שינינו במשנה: **וכמה זמן יהא אדם דר בעיר**
ויהא כאנשי העיר לשאת איתם בעול צרכי
העיר? שנים עשר חדש!

ועין ברמב"ן שכתב דמה שאמר להם רבי
לברוח הוא משום שלא יכל לכופם להשאר, אבל
אם היה יכול לכופם בדין היה לו לכופם
שישארו, דנתחייבו כולם ליתן את המס למלך
ונכסיהם משועבדים לזה. אלא שהרמב"ן הוסיף
שם דיתכן שרבי ידע כי כאשר יברחו יבטל המס
ולכן הניח להם לברוח, וכסברא שהביא המרדכי.

שהרי לקמן מבואר שכולם ברחו ולא נשאר אלא
כובס אחד, והטיל המלך את כל ההוצאה על
הכובס, ולא מחל לו כלום מחמת שברחו, ומדוע
כאן מחל המלך מחמת הבריחה. [ועי' במהרש"א
מה שתירץ דברי רש"י], ולכן גרס רבינו תם
'דליוה אפלגא' פירוש שהטילו את כל ההוצאה
על החצי הנוותר. ומכאן למד רבינו תם שאם
המלך הטיל מס על העיר, וברחו מקצתם, אין
יכולים שאר בני העיר לכופם להשתתף עמהם
במס, אלא חייבים הנשארים לשלם גם את חלק
הבורחים. שאם לא כן כיצד אמר להם רבי
לברוח, והרי בזה יטילו את כל הנטל על
הנשארים. והוסיף שם דלכאורה היה מקום
לומר, דרבי אמר להם לברוח משום שידע כי
כאשר יברחו יבוטל נטל המס שאין פורענות
באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ, ואם כן
שוב אין ראייה ממעשה זה, ולעולם אסור לברוח
ולהטיל את נטל המס על אחרים. אלא שדחה
זה, שאין סברא לומר שרבי סמך על זה שיבטל
המס. ועוד, שאפילו אם רבי סמך על זה, מהיכן
ידע שיברחו כל עמי הארץ.

26. פירש החזון איש, [סימן ה' ס"ק י"ח] שאין
הכונה שהטילו רק על הכובס ולא על רבנן,
שהרי לא אמר רבי 'ראיתם שאין פורענות בא
לעולם אלא בשביל עמי הארץ' אלא לאחר
שברח גם הכובס, אלא הכונה שהטילו על
הכובס ועל רבנן, ומה שאמרו כאן רק 'שדיוה
אכובס' ולא אמרו שדיוה אכובס ורבנן, הוא
משום שמחמת הכובס לא נפטרו רבנן מהמס,
וכמו שהיה לאחר מכן שברח הכובס ונפטרו
רבנן.

27. מסוגיתנו מוכח שתלמידי חכמים פטורים
מכל סוגי המיסים המוטלים על הציבור. והארננו
בענין זה לעיל ז ב הערה 64, ושם התבאר מיהו
תלמיד חכם, וכן האם פטורים תלמידי חכמים
מכל המיסים, ועוד, עי"ש.

אבל המרדכי הביא בהמשך דבריו מתשובת
ר"י, שכתב שהכובס יכל לתבוע את כל אנשי
העיר הבורחים להשתתף עמו בנטל המס, ודלא
כדברי רבינו תם. ועין שם עוד אריכות דברים.

ומקשה הגמרא סתירה לכך:

ורמינהו, הרי לא כן שנינו בברייתא לגבי עיר הנידחת —

אם עבדו כל אנשי העיר עבודה זרה, דינם במוות, בסייף, וממונם נשרף. אבל יחידים העובדים עבודה זרה דינם בסקילה, וממונם אינו נשרף.

ושנינו בברייתא [סנהדרין קיב א]: **החמרת והגמלת**, שיירה של חמורים או של גמלים, **העוברת ממקום למקום, ולנה בתוכה**, בתוך עיר הנידחת, והודחה עמהן ועבדו עבודה זרה. הרי הן **בסקילה, וממונן פלג**, כדין יחידים שעבדו עבודה זרה. כי אף שהיו בתוך העיר, מכל מקום, אין הם אנשי מהעיר ולכן אין דינם כאנשי העיר הנידחת. **ואם נשתהו שם אנשי השיירה שלשים יום**, הרי הם בכלל תושבי העיר, ולכן **גם הן בסייף, וממונן אבד**, כדין כל אנשי עיר הנידחת.

ומברייתא זו מוכח, שכדי להיות חלק מאנשי העיר, די בשלושים יום, ואין צורך בשנים עשר חדש.

אמר רבא לא קשיא! הא דשנינו במשנה שאין נקראים בני העיר אלא אם כן ישבו בה שנים עשר חדש, הוא כדי להקרא **בני מתא** 'בני העיר'.

והא דשנינו בברייתא שלשים יום, הוא כדי להקרא **יתובי מתא**, 'יושבי העיר'. וכדי להיות חלק מעיר הנידחת אין צריך להיות מבני העיר, אלא די ביושבי העיר, כמו שנאמר בפסוק 'את יושבי העיר ההוא'. מה שאין כן כדי להתחייב בהוצאות העיר, צריך שיהיה 'בן העיר', ואין אדם נחשב כבן העיר אלא אם כן ישב שם שנים עשר חדש.

ומוסיפה הגמרא, כי כבר שנינו בברייתא חילוק זה בין יושבי העיר לבני העיר —

כדתניא, המודר הנאה הנודר שלא יהנה **מאנשי העיר**, הרי, כל אדם שנשתהא שם בעיר שנים עשר חדש **אסור לנודר ליהנות ממנו**. כי היות שישב שם שנים עשר חדש הרי הוא מבני העיר, והוא בכלל נדרו שנדר לא להנות מבני העיר. אבל מאדם שישב בעיר פחות **מכאן משנים עשר חדש, מותר לנודר להנות ממנו**, כי אין הוא בכלל בני העיר⁽²⁸⁾.

אבל אם נדר הנאה **מיושבי העיר**, הרי, כל אדם שנשתהא שם שלשים יום **אסור לנודר ליהנות ממנו**, כי היות שישב שם שלשים יום הרי הוא בכלל יושבי העיר. אבל מאדם שישב בעיר פחות **מכאן משלשים יום, מותר לנודר ליהנות ממנו** שאין הוא בכלל יושבי העיר

החכמה והמרדכי. ולהלכה פסק הרמ"א שאם בא לעיר על מנת להשתקע בה הרי הוא כאנשי העיר מיד, אף שלא שהה בעיר שנים עשר חדש.

האם בני ישיבה שבאים לעיר לתקופה צריכים להשתתף בהוצאות העיר:

בשו"ת אגרות משה [ח"מ א סימן מ'] נשאל, על בני ישיבה הבאים ללמוד בעיר שנתים או

28. מכאן הוכיח הר"ן, דמי שאין לו דירה בעיר, אף אם כונתו להשתקע בעיר, אינו נחשב כבן העיר אלא אם כן ישב שם שנים עשר חדש, משום שכאן כתוב בסתמא שאם לא גר שנים עשר חדש מותר להנות ממנו, ולא חילקו שאם כונתו להשתקע בעיר הרי הוא כאנשי העיר מיד. ועי' לעיל ז ב הערה 49 מה שהבאנו מדברי ספר

חדשים הרי הוא כבני העיר **לכפות**, גובין ממנו מעות כדי לקנות בגדים לעניים. ואם ישב בעיר **תשעה** חדשים, הרי הוא כבני העיר **לקבורה**, גובים ממנו מעות כדי לקבור את העניים.⁽³¹⁾ ואם ישב בעיר **שנים עשר** חדשים, הרי הוא כבני העיר, וחייב להשתתף בהוצאות **פסי** קרשים מעץ המחזקים את חומת העיר.⁽³²⁾

ובברייתא זו מבואר ששיעור זה של שנים עשר חדש נאמר רק לגבי 'פסי העיר', אך לגבי שאר ההוצאות הרי הוא כאנשי העיר אף קודם שנים עשר חדש⁽³³⁾.

על הוצאות החומה, ומהיכן למדו שלכל דבר צריך י"ב חדש. ועי' ברבינו גרשום כאן שכנראה הוקשה לו קושיה זו וכתב 'כלומר דמשמע במתניתין שלא יתן כלום בדבר עד שנים עשר חדש'.

30. וכן פסק השולחן ערוך יו"ד סימן רנ"ו סעיף א' מלשון הרמב"ם, 'כל עיר שיש בה ישראל חייבים להעמיד מהם גבאי צדקה אנשים ידועים ונאמנים שיהיו מחזרים לגבות מכל אחד מה שהוא ראוי ליתן... וזו היא הנקראת קופה, וכן מעמידים גבאים שלוקחים בכל יום ויום מכל חצר וחצר פת ומיני מאכל... ונותנים ממנו לכל עני פרנסת יומו, וזהו הנקרא תמחוי, מעולם לא ראינו ולא שמענו קהל מיראל שאין להם קופה של צדקה, אבל תמחוי יש מקומות שלא נהגו בו'.

31. שהיא יציאה יתירה — רש"י.

32. על פי הערוך שהביא המסורת הש"ס באות ל.

33. וכתב הרי"ף דשמעינן מברייתא זו, שחיוב

הרי מבואר בברייתא זו החילוק בין יושבי העיר שהם בשלשים יום, ובין בני העיר שהם בשנים עשר חדש.

ומקשינן: ולכל מילי הוצאות העיר, מי בעינן האם צריך שישב שם **שנים עשר חדש**⁽²⁹⁾ כדי לחייבו בהוצאות העיר?

והתניא, אדם היושב **שלשים יום** בעיר, הרי הוא כבן העיר **לגבי תמחוי**, שגובין ממנו מאכל לעניים, ואם ישב שם **שלשה חדשים**, הרי הוא כבן העיר **לגבי קופה**, שגובין ממנו מעות לצדקה⁽³⁰⁾. ואם ישב בעיר **ששה**

שלש, אם חייבים הם בהוצאות העיר לאחר שנים עשר חדש. וכתב שם לחדש שכיון שכתב הרמ"א שאם בא לעיר וכונתו להשתקע בה לעולם הרי הוא כאנשי העיר מיד, הוא הדין להיפך, אם בא לתקופה של יותר משנים עשר חדש אך ברור שאין דעתו להשתקע, כגון בן ישיבה, אין דינו כאנשי העיר ופטור מהוצאות העיר. והוסיף שם, שאף שבנמוקי יוסף כתב להדיא שהנמצא שנים עשר חדש בעיר אף אם אין דעתו להשתקע חייב להשתתף בהוצאות העיר. מכל מקום אין הלכה כן, שהרי הנמוקי יוסף סובר שאף אם בא להשתקע בעיר אינו כאנשי העיר אלא לאחר שנים עשר חדש, ודלא כמו שפסק הרמ"א, ואם כן לדבריו מסתבר שגם להיפך, אם עבר שנים עשר חדש חייב להשתתף בהוצאות העיר אף שאין כונתו להשתקע בעיר. אבל כיון שהרמ"א פסק שאם בא להשתקע חייב מיד להשתתף בהוצאות העיר, מסתבר שהוא הדין להיפך אם אינו מתכוין להשתקע, אף אחר שנים עשר חדש אינו צריך להשתתף בהוצאות העיר. אך דברים שנהנים מהם בינתים, עליהם לשלם. ועי"ש תוספת דברים בזה.

29. קצת צריך ביאור, שהלא המשנה מדברת רק

אמר רב פפא, מהכל גובים להוצאות שורא תיקון החומה, ולפרשאה, לתשלום שכרו של הפרש, הרוכב סביבות העיר לשומרה, ולטרזינא, תשלום השומר כלי זיין של בני העיר, היושב בבית הסמוך לשער החומה, ואפילו מיתמי, אבל מרבנן לא גובים, משום דרבנן לא צריכי נטירותא. אינם צריכים שמירה.

כללא דמילתא — כל מילתא כל דבר דאית להו שיש לתומים הנאה מיניה, גובים אפילו מיתמי! (34)

ומשנינן: אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן, כי תנן נמי מתניתין, מה ששנינו במשנה, שאין הוא כבני העיר אלא אם כן ישב שם שנים עשר חדש, לגבי פסי העיר תנן, וכמו שמבואר בברייתא, אבל לשאר דברים הרי הוא כבני העיר עוד קודם שנים עשר חדש.

ואמר רבי אסי אמר רבי יוחנן, מהכל גובים להוצאות פסי העיר קרשים מעץ המחזקים את החומה, ואפילו מיתומים. אבל מרבנן לא גובים, משום דרבנן לא צריכי נטירותא אינם צריכים שמירה.

יחד עם חיוב הצדקה, ושמע מינה שכשם שכופין את בני העיר להשתתף בהוצאות פסי העיר, הוא הדין כופין אותם להשתתף בצדקה. והריב"א השיב שאין כופין. ועי' בשיעורי הגר"ש רוזובסקי אות קע"ז מה שכתב דמוכח לכאורה בדברי הריב"א דחיוב קופה ותמחוי הוא חיוב מדין צדקה הכללי, עי"ש. עוד בענין זה עיין להלן בעמוד ב' בהערות.

34. וכתב הרא"ש בשם ה"ר יוסף, שמכאן מוכח שאין להטיל על היתומים אלא הוצאות של שמירה וכדומה שהם נהנים מהם, אבל אין להטיל עליהם מסים וארנוניות. אך הרא"ש חלק עליו, וכתב שכל סוגי המיסים הרי כעין הוצאות שמירה, שהרי מה תועלת יש לגויים לשמור את היהודים ולהושיבם ביניהם, אין זה אלא בשביל ההנאה שנהנים מהמיסים, ונמצא שהוצאות המיסים הרי הם כהוצאות שמירה. ועי' מה שכתב בזה בחידושי רבי ראובן סימן ו'.

ובעיקר מה שאמרו כאן דגובים מן היתומים מה שנהנים, יש לחקור, אם על מה שנהנים חייבים להשתתף כחיוב שאר בני העיר, או דעל היתומים אין כלל חיוב בתורת בני העיר, אלא שחייבים לשלם על מה שנהנים כדין כל נהנה

הצדקה והתמחוי וכו' הוא חיוב שכופין את בני העיר לשלמו. וביאר בשיעורי הגר"ש רוזובסקי, שכונתו לחדש שיסוד החיוב בקופה ותמחוי אין זה מצד מצות צדקה, אלא הוא מחיובי בני העיר לצרכי העיר. ובבעל המאור בבבא קמא לו ב [דף יח א מדפי הרי"ף] הדברים מפורשים יותר, דאף שאין בית דין יורדים לנכסי בעל הבית לגבות ממנו צדקה בעל כרחו, מכל מקום, גבאי העיר ממשכנים אותו בעל כרחו לתת צדקה [כמבואר להלן עמוד ב'] משום שהוא מתנאי בני העיר ותקנתם. והגר"ש הוסיף שאם יסוד החיוב בקופה ותמחוי הוא אכן משום צרכי העיר [ולא מצד חיוב צדקה הכללי], אזי מובן מאד מה שחלקה הברייתא דלתמחוי צריך שלשים יום ולקופה שלשה חדשים וכו', שהרי יסוד החיוב תלוי במה שהוא בן עיר. אבל אם החיוב אינו אלא מדין צדקה צריך עיון, מה שייך בזה כל החילוקים של שלשים יום ושלשה חדשים וכו'.

ובמרדכי [ת"צ] כתב, דשאל הרי"א את הריב"א, על היחידים שמסרבים לתת צדקה, והביא שם מאחד הראשונים שכתב שאין כופין על הצדקה שאין כופין על מצוה שמתן שכרה בצידה, אלא דתלמיד הריב"א חכך בזה להחמיר, שהרי כאן בברייתא כללו את חיוב פסי העיר

רבה, רמא הטיל חובת צדקה גם איתמי דבי בר מריון על היתומים של 'בר מריון' שהיה עשיר גדול⁽³⁵⁾.

אמר ליה אביי: כיצד אתה מטיל חיוב צדקה על יתומים, והלא תני רב שמואל בר יהודה, אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים?

אמר ליה רבה, אנא, מה שהטלתי חיוב צדקה עליהם, לאחשובינהו קא עבידנא. כונתי היתה להחשיב את היתומים, שהיו חשובין בדברי מצוה כאביהם⁽³⁶⁾:

איפרא הורמיז [שם אשה⁽³⁷⁾], אימיה דשבור

מלכא, שדרה ארנקא דינרי שלחה ארנק עם דינרים לקמיה דרב יוסף. אמרה, ליהוי דינרים אלו, לעשות בהם מצוה רבה⁽³⁸⁾.

יתיב רב יוסף וקא מעיין בה, מאי איזו מצוה נקראת 'מצוה רבה'?

אמר ליה אביי, ממה דתני רב שמואל בר יהודה יש ללמוד מהי מצוה רבה, כי הוא שנה: אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים, ומכך שאמר 'אפילו לפדיון שבויים', שמע מינה:

כי פדיון שבויים, מצוה רבה היא יותר ח-ב ממצות צדקה.

שחייב לשלם על הנאתו, ועי' בזה בשיעורי הגר"ש רוזובסקי אות קע"ט.

35. רבינו גרשום כאן, וכן מבואר להלן יב ב ברש"י ד"ה אמרו אחי, ע"ש.

36. על פי רבינו גרשום.

37. ופירשו התוס', שנקראת כך משום שמשמעות הלשון 'איפרא', הוא מלשון חן, ו'הורמיז' הוא שם שכינה, כלומר שהיה לה חן מאת הקדוש ברוך הוא [עי' מהרש"ל]. ורש"י בנדה כ ב פירש שהיה לה יופי כשל שדים.

38. לקמן י ב, מביאה הגמרא, ששלחה מעות לרבי אמי ולא קבלם משום שכתוב 'ביבש קצירה תשברנה', והיינו שכאשר כשתכלה זכות העובדי כוכבים, אז תשבר מלכותם, ולא רצה רב אמי להוסיף לה זכות, וגם רבא שקבל, לא קבל אלא משום שלום מלכות, וחילק את הכסף לעניי הגויים כדי שלא יהיו לה זכויות מהחזקת ישראל. והקשו התוס' כאן מדוע רב יוסף קבל

את המעות כדי לתתם לישראל. ותירצו שגם רב יוסף קיבל את המעות משום שלום מלכות ופדה בזה שבויי גויים. אבל רש"י להלן יא א [שהביאו התוס' כאן] פירש, שרבא יכל לתת לעניי הגויים, ואין בזה גניבת דעת, כי הגויים יודעים שישראל רגילים לפרנס עניי גויים כמו שאמרו בגיטין סא א שמפרנסים עניי עכו"ם מפני דרכי שלום. אבל רב יוסף לא יכל לחלק לעניי גוים שהרי היא בקשה ממנו לעשות בזה מצוה רבה, ואם יתן לעניי הגויים יש בזה גניבת דעת.

ובקובץ שיעורים [אות נ"ה] העיר מדוע כתב רש"י דרב יוסף לא יכל לחלק לעניי הגוים משום 'שאסור לגנוב דעת הבריות', הלא גם בלא טעם זה אסור לשנות ממה שאמרה לו, שאם יעבור על דעתה יהיו המעות גזל, ובאמת הרמ"ה כתב שאין זה משום גניבת דעת [דלשיטתו מותר לגנוב דעת הבריות לאפרושי מאיסורא] אלא הוא משום שהתנתה עמו שיעשה עם זה מצוה רבה, ואם לא יעשה כן המעות יהיו גזל בידו.

עוד יש להעיר בדברי התוס', מדוע לא פדה רב יוסף שבויי גויים. ובאמת כן כתב הריטב"א, ומדברי התוס' מוכח שאף שנותנין צדקה